

OULUN YLIOPISTO
UNIVERSITY of OULU

VÄLIMÄKI ILONA

LASTEN VÄLINEN KIUSAAMINEN JA SEN EHKÄISY VARHAISKASVATUK-
SESSA

Kasvatustieteen kandidaatintyö
KASVATUSTIETEIDEN TIEDEKUNTA
Varhaiskasvatuksen koulutus
2017

Kasvatustieteiden tiedekunta
Faculty of Education

Tiivistelmä opinnäytetyöstä
Thesis abstract

Varhaiskasvatuksen koulutus		Tekijä/Author Välimäki Ilona	
Työn nimi/Title of thesis Lasten välinen kiusaaminen ja sen ehkäisy varhaiskasvatuksessa			
Pääaine/Major subject Kasvatustiede	Työn laji/Type of thesis Kandidaatintutkielma	Aika/Year Kevät 2017	Sivumäärä/No. of pages 27
Tiivistelmä/Abstract <p>Tämä kandidaatin tutkielma on toteutettu integroivana kirjallisuuskatsauksena, jonka avulla tarkastellaan varhaiskasvatuksessa esiintyvää kiusaamista sekä sen ehkäisemistä. Tutkielman tavoitteena on selvittää, millaista lasten kiusaaminen on varhaiskasvatuksessa, millaisia ehkäisymahdollisuuksia siihen liittyy ja miksi sen ehkäisy on niin tärkeää? Näiden alakysymysten kautta pyrin vastaamaan tutkimuskysymyksiini, jotka ovat: 1) Miten kiusaaminen ilmenee varhaiskasvatuksessa? 2) Miten kiusaamista voidaan ehkäistä varhaiskasvatuksessa?</p> <p>Kiusaamista ilmenee monin eri tavoin varhaiskasvatuksen lapsiryhmissä ja siellä esiintyvissä vertais-suhteissa. Tästä syystä kiusaaminen koskee kiusaajan ja kiusatun lisäksi myös muita ryhmän lapsia. Kiusaamista on niin lyöminen, potkiminen, nimittely kuin ryhmän ulkopuolelle jättäminenkin. Kiusaamista voi olla kuitenkin haastavaa havaita, mutta havainnoinnin ja ilmiön ymmärtämisen avulla se on mahdollista. Varhaiskasvatusympäristö on lapsille turvallinen paikka, jossa voi harjoitella muun muassa itsehillintää, aggression hallintaa sekä vertaissuhteissa tasavertaisesti toimimista. Varhaiskasvattajien yksi tärkeimmistä tehtävistä kiusaamisen ehkäisyn kannalta on luoda tällainen ympäristö, jossa lapsi saa rauhassa oppia ja osallistua sekä kokea, että häntä kunnioitetaan, arvostetaan ja autetaan tarpeen mukaan.</p> <p>Kiusaamisen ehkäisy on laaja kokonaisuus, johon liittyy niin kiusaamisen ennaltaehkäisyä kuin kiusaamistilanteisiin puuttumistakin. Kiusaamisen ehkäisyyn liittyy muun muassa ilmiön ymmärtäminen ja tunnistaminen, lapsiryhmän havainnoiminen ja tarpeiden huomioon ottaminen sekä kiusaamisesta keskusteleminen niin lasten, vanhempien kuin ryhmän aikuistenkin kesken. Kiusaamisen ehkäisyyn tarvitaan jokaiselta varhaiskasvattajalta motivaatiota, suunnittelua sekä tietoista toteuttamista. Tällä tavoin kiusaamisen ehkäisy voi olla mahdollisimman tehokasta, eikä kiusaaminen siten pääse jatku- maan tai edes syntymään.</p> <p>Kiusaamisen ehkäisy tukee myös lasten osallisuuden ja turvallisuuden tunnetta, jotka liittyvät myös lasten kokonaisvaltaiseen kehitykseen. Tästä syystä kiusaamisen ehkäisyä ei saa jättää missään tilanteessa huomiotta, vaan varhaiskasvattajien pitää yhdessä löytää ratkaisut siihen, miten kiusaamisen ehkäisyä toteutetaan. Tämän jälkeen nämä yhdessä sovitut ratkaisut tulee ottaa osaksi varhaiskasvatuksen arkea.</p>			

Asiasanat/Keywords kiusaaminen, kiusaamisen ehkäisy, varhaiskasvatus

Sisältö

1	JOHDANTO.....	1
2	KIUSAAMINEN	4
2.1	Kiusaamisen määrittely.....	4
2.2	Kiusaaminen lasten vertaissuhteissa	6
2.2.1	<i>Vertaissuhteet</i>	6
2.2.2	<i>Kiusaamisen tavat</i>	7
2.3	Kiusaamiseen kytkeytyvät roolit.....	9
2.3.1	<i>Kiusaaja</i>	9
2.3.2	<i>Kiusattu</i>	10
2.3.3	<i>Kiusaaja-uhri</i>	11
2.3.4	<i>Muita kiusaamiseen kytkeytyviä rooleja</i>	12
3	KIUSAAMISEN EHKÄISY VARHAISKASVATUKSESSA	14
3.1	Kiusaaminen varhaiskasvatuksen asiakirjoissa	14
3.2	Miksi kiusaamisen ehkäisy on tärkeää?	16
3.3	Lasten vertaissuhteet ja kiusaamisen ehkäisy	17
3.4	Varhaiskasvattaja kiusaamisen ehkäisijänä.....	19
3.4.1	<i>Kiusaamisen ehkäisyn suunnitelmat varhaiskasvattajien tukena</i>	20
4	YHTEENVETO JA POHDINTA.....	24
5	LÄHTEET	28

1 JOHDANTO

Kiusaaminen on haastava tutkimuskohde, koska ilmiö on jo itsessään niin vaikeasti määriteltävä ja eri ihmiset voivat kokea kiusaamisen monin eri tavoin (Kirves & Stoor-Grenner, 2010a, 3; Repo, 2013, 58). Varhaiskasvatuksen kiusaamistutkimukset ovat kuitenkin viime aikoina lisääntyneet ja myös Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2016) on maininta kiusaamisen tunnistamisen, puuttumisen sekä ennaltaehkäisemisen tärkeydestä (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet, 2016, 31). Muun muassa suomalainen tutkija Laura Repo on tutkinut aihetta paljon ja todennut kiusaamista tapahtuvan jo varhaiskasvatusikäisten lasten parissa. Jo pienemmätkin lapset osaavat kertoa kiusaamisesta (Repo, 2015, 45) ja heidän toiminnassaan on mahdollista nähdä sellaisia toimintatapoja, jotka voivat liittyä kiusaamisen syntymiseen (Kirves & Stoor-Grenner, 2010b, 41.) Tutkimuksia siitä, millaisia pitkäaikaisseurauksia varhaiskasvatusikäisten lasten kiusaamisella on, ei ole vielä kovin paljoa. Voidaan kuitenkin todeta, etteivät pienten lasten kiusaamisen seuraukset ole ainakaan yhtään lievempiä kuin vanhempienkaan lasten kohdalla (Repo, 2013, 14). Siksi varhaisen kiusaamisen ehkäisyn merkitystä ei voida missään nimessä vähätellä.

Lasten väliset konfliktit ja erimielisyydet kuuluvat osaksi lasten arkea, joten kaikkia riitatilanteita ei voida luokitella kiusaamiseksi (Repo, 2013, 16; Salmivalli, 2010, 13), mutta jokaiseen tilanteeseen tulee silti puuttua. Kiusaamistilanteisiin puuttumisen keinot ovat kuitenkin erilaisia kuin riitojen ratkaisemisessa, ja siksi varhaiskasvattajien tulee olla tietoisia kiusaamisilmiön kokonaisuudesta. (Kirves & Stoor-Grenner, 2010a, 15 & 19.) Mielenkiintoni aihetta kohtaan heräsi huomattavasti, kuinka paljon keskustelut ja tutkimukset varhaiskasvatusikäisten lasten kiusaamisesta ovat lisääntyneet. Tämän lisäksi olen huomannut pedagogisten harjoitteluiden myötä, kuinka paljon lasten kesken tapahtuu varsinkin leikin ulkopuolelle jättämistä. Olen pohtinut, milloin tilanteet ovat kiusaamista ja milloin taas eivät. Onko lasten toiminta tahallista vai onko kyseessä vain yksittäinen tilanne? Näiden ajatusten kautta aloin pohtia, huomaavatko esiopetuksen ja päiväkodin kasvatus- ja hoitotehtävissä työskentelevät varhaiskasvattajat lasten välistä kiusaamista tai ovatko he tietoisia kiusaamisilmiöstä sekä sen ehkäisyn tärkeydestä? Tietoisuuden lisäämisellä ja ehkäisyn keinojen löytämisellä on hyötyä sekä itselleni että niille varhaiskasvattajille, jotka haluavat ehkäistä kiusaamisilmiötä mahdollisimman tehokkaasti.

Näiden asioiden kautta muodostin tutkimuskysymykseni, jotka ovat:

- 1) Miten kiusaaminen ilmenee varhaiskasvatuksessa?
- 2) Miten kiusaamista voidaan ehkäistä varhaiskasvatuksessa?

Kiusaamisen ehkäisyllä tarkoitan sekä kiusaamiseen puuttumista että sen ennaltaehkäisemistä. Näiden käsitteiden merkitykset ovat niin lähellä toisiaan, että niiden erottaminen on todella haastavaa. Kiusaamiseen puuttuminen on hyvin laaja kokonaisuus, eikä se tarkoita vain sen hetkistä tilannetta (Repo, 2013, 199), joten myös monet tutkijat puhuvat näistä molemmista käsitteistä kiusaamisen ehkäisyn yhteydessä. Myös Repo (2013) toteaa, ettei kiusaamiseen puuttumista voida erottaa ehkäisystä erilliseksi alueeksi, vaan ne muodostuvat yhdeksi kokonaisuudeksi (Repo, 2013, 199) ja siksi tutkielmassani on nähtävissä molempia käsitteitä kiusaamisen ehkäisystä puhuttaessa.

Tutkielma toteutetaan integroivan kirjallisuuskatsauksen avulla, joka on osa kuvailevaa kirjallisuuskatsausta (Salminen, 2011, 8). Kyseisen menetelmän avulla pystyn luomaan monipuolisen ja johdonmukaisen kuvan siitä, miten ja mistä eri näkökulmista ilmiötä on aiemmin tutkittu (Salminen, 2011, 6-8; Tuomi, 2007, 82). Tarkoitukseni on koota kattava käsitys varhaiskasvatusikäisten lasten kiusaamisesta sekä sen ehkäisyn tärkeydestä siten, että tutkielmastani on hyötyä myös muille varhaiskasvattajille ja aiheesta kiinnostuneille.

Tutkimusaineiston keräsin tutkimusaiheeseeni liittyvästä kirjallisuudesta, kuten aiemmista tutkimuksista sekä vertaisarvioituista artikkeleista. Olen hakenut aineistoani niin kotimaisista kuin kansainvälisistäkin tietokannoista, kuten Oula-Finnasta, MELINDA:sta EBSCO:sta sekä Google Scholarista, käyttämällä hakusanoina muun muassa *kiusaaminen*, *varhaiskasvatus* ja *ehkäisy* sekä hyödyntäen myös niiden englanninkielisiä vastineita *bullying*, *kindergarten*, *day care* sekä *prevention*. Näiden lisäksi löysin tutkimusaineistoa luokiessani aiempia tutkimuksia, joissa oli viitattu johonkin toiseen kiusaamista koskevaan kirjallisuuteen.

Tavoitteenani oli olla avoin kaikille tutkimustuloksille, ja tarkoitukseni oli löytää kattava määrä monipuolisia ja luotettavia lähteitä, joiden valinta oli perusteltua aiheeni kannalta. Olen myös pyrkinyt käyttämään mahdollisimman tuoreita lähteitä, sillä vain muutama lähde on julkaistu ennen 2000-lukua. Nämä vanhemmat lähteet, joita tutkielmassani käytin, olivat sellaisia, joihin myös monissa aiemmissa tutkimuksissa oli viitattu. Monipuolisten lähteiden

ja lähdekriittisyyden avulla sekä niihin johdonmukaisesti viittaamalla lisää myös oman tutkielmani luotettavuutta (Tuomi & Sarajärvi, 2009, 133). Näiden lisäksi hyvään tieteelliseen käytäntöön liittyy muun muassa avoimuus, huolellisuus ja tarkkuus tutkimustyössä sekä muiden tutkijoiden työn asianmukainen huomioonottaminen (Tuomi & Sarajärvi, 2009, 132), joihin olen pyrkinyt tietoisesti tutkimusta tehdessäni. Olen myös tavoitteellisesti yrittänyt tiedostaa omat ennakkokäsitykseni aiheesta ja pyrkinyt suhtautumaan aineiston tarkasteluun mahdollisimman objektiivisesti, jotta pystyisin luomaan monipuolisen ja todenmukaisen kokonaisuuden aiheesta.

2 KIUSAAMINEN

Tutkimukset ovat osoittaneet, että kiusaaminen on hyvin yleinen ilmiö varhaiskasvatuksessa (Repo, 2015, 45), mutta sen määrittelyminen on silti vaikeaa, sillä kiusaaminen on yksilölle subjektiivinen kokemus, joka varhaiskasvattajien tulee huomioida osana kiusaamisen kokonaisuutta (Kirves & Sajaniemi, 2012, 397; Repo, 2013, 35). Määrittelyn haasteellisuudesta huolimatta tarvitaan myös selkeää kiusaamisen määritelmää, jotta tiedetään, mistä puhutaan, mitä aihetta tutkitaan ja kuinka vakava uhka kiusaaminen on lapsen kehityksen kannalta (Repo, 2013, 34–35).

Kiusaaminen määritellään usein toistuvaksi ja samaan henkilöön kohdistuvaksi tahalliseksi käyttäytymiseksi, jonka tarkoituksena on aiheuttaa kiusatulle harmia tai mielipahaa. Kiusaavan käytöksen erottaa siitä, että kiusaaja on aina jollain tavalla kiusattua vahvempi, mikä tuottaa epätasa-arvoa kiusatun ja kiusaajan välille. (Salmivalli, 2010, 12–13.) Myös Repo (2013) toteaa kiusaamisella olevan tällaisia piirteitä, joiden avulla kiusaaminen voidaan sen haasteellisuudesta huolimatta tunnistaa. Näitä piirteitä ovat toistuvuus, tietoisuus, vallankäyttö ja ryhmäilmiö. (Repo, 2013, 38.)

2.1 Kiusaamisen määrittely

Kiusaamista määriteltäessä toiminnan toistuvuus (Hamarus, 2008, 12) ja tietoisuus nousevat usein kiusaamista kuvaileviksi käsitteiksi (Kirves & Stoor-Grenner, 2010a, 4; Salmivalli, 2010, 13). Myös Repo (2013) ja Olweus (1992) määrittelevät kiusaamisen näiden piirteiden kautta. Heidän mukaansa lasten toiminnasta muodostuu kiusaamista silloin, kun kiusattu joutuu säännöllisesti tai pitkäaikaisesti kokemaan yhden tai useamman henkilön aiheuttamia negatiivisia tekoja. (Olweus, 1992, 14; Repo, 2013, 39.) Negatiivisilla teoilla taas viitataan tietoisuuden piirteeseen, jolla tarkoitetaan sitä, että henkilö haluaa tietoisesti loukata toista henkilöä esimerkiksi sanoin tai fyysisin teoin (Olweus, 1992, 14–15). Toistuvuuden piirre tulee esiin myös tilanteissa, joissa kiusaaja tuottaa tietoisesti ja säännöllisesti mielipahaa eri lapsille. Myös tällainen käytös on kiusaamista, vaikka kiusaamisen kohde vaihtuisikin. Kiusaamiseksi voidaan siis laskea kaikenlainen loukkaava käytös toista kohtaan, varsinkin tekojen toistuessa. (Repo, 2013, 39–40.)

Toistuvuuden ja tietoisuuden lisäksi kiusaamisen tavoitteena on usein saada valtaa ja asemaa ryhmässä. Tätä kuvaa edellä mainitut ryhmäilmiö ja vallankäyttö -käsitteet, joihin liittyy

myös muun ryhmän kiusaamistilanteeseen osallistuminen ja samalla kiusaamisen hyväksyminen. Monet lapset tiedostavat sen, ettei kiusaaminen ole missään tilanteessa oikein, mutta silti tilanteisiin puuttuminen koetaan usein haasteeksi. Myös tällainen tilanteisiin puuttumattomuus on eräänlainen kiusaamisen tapa. Vaikka yksilöt tiedostavat kiusaamisen olevan väärin, niin olemalla puuttumatta he samalla hyväksyvät kiusaamisen sen vääryydestä huolimatta. (Repo, 2013, 42–43.) Kiusaamistilanteessa on tyypillistä myös se, että kiusattu ei pysty tasavertaisesti puolustamaan itseään kiusaamistilanteissa (Olweus, 1992, 15). Tällainen voimasuhteen epätasapaino voi johtua monesta eri tekijästä. Kiusaaja voi olla esimerkiksi joko fyysisesti vahvempi, verbaalisesti lahjakkaampi tai hänellä voi olla vain enemmän kavereita kuin kiusatulla. Kahden henkilön riitely ei siis välttämättä ole kiusaamista, jos heidän välinen voimasuhde on tasavertainen, eivätkä he koe toista tilanteessa ylivoimaiseksi. (Repo, 2013, 45.)

Näiden edellä mainittujen piirteiden tarkastelu ei ole kuitenkaan yksiselitteistä varsinkaan pienempien lasten kohdalla (Repo, 2013, 38). Muun muassa Canty ja muut (2016) toteavat tutkimuksessaan, että tällaisella liian kapealla kiusaamisen määrittelyllä on mahdotonta selittää näin monimutkaista ilmiötä, mitä kiusaaminen on (Canty et al., 2016, 50 & 53). Erilaiset teot voivat esimerkiksi tarkoittaa toiselle lapselle eri asiaa kuin toiselle. Kun toinen lapsi ajattelee tekojen olevan vain leikkiä, niin toisen mielestä teot tuntuvat jo loukkaavilta. Lapsilla voi siis olla erilainen kyky sietää kokemiaan tekoja, ja pienten lasten tekojen tietoisuutta ja tahallisuutta on samalla myös hyvin haastava päätellä. (Repo, 2013, 38 & 41.) Tämän lisäksi kiusaamisen määrittely toistuvuuden kautta on myös ongelmallista, sillä on vaikea määrittää, kuinka usein kiusaamista täytyy tapahtua ja missä vaiheessa sitä on tapahtunut niin usein, että teot voidaan nimetä kiusaamiseksi. Toistuvuuden sijaan olisi tärkeämpää tarkastella tekoja kiusatun näkökulmasta, sillä kiusattu voi kokea jo muutaman kiusaamiskerran kiusatuksi tulemisen uhkana. (Hamarus, 2008, 12–13.)

Myös Canty ja muut (2016) kritisoivat tutkimuksessaan sitä, ettei lasten kokemuksia kiusaamisesta voi jättää huomioimatta, sillä tämä voi aiheuttaa väriä johtopäätöksiä heidän ongelmistaan, mikä samalla vaikuttaa negatiivisesti kiusaamisen ehkäisyn menetelmiin (Canty et al., 2016, 55). Jos siis selviä kiusaamisen piirteitä odotetaan liian pitkään ja tapaukseen puuttuminen viivästyy, on kiusaamisen ehkäisy jo liian myöhäistä (Repo, 2013, 39). Lisäksi Hamarus (2008) toteaa teoksessaan, että kiusaamisen piirteet ovat tärkeitä varsinkin tutkimuksissa, joissa halutaan vertailla eri kiusaamistutkimusten tuloksia. Käytännölliseltä kannalta

ja kiusaamisen ehkäisyn näkökulmasta täytyy kiusaamisilmiö ymmärtää kuitenkin näitä piirteitä laajemmin. (Hamarus, 2008, 14.)

2.2 Kiusaaminen lasten vertaissuhteissa

Kiusaamista tapahtuu tilanteissa, joissa lapset toimivat yhdessä vertaistensa kanssa (Repo, 2013, 116). Varhaiskasvatusikäisillä lapsilla nämä tilanteet sijoittuvat usein juuri päiväkotiympäristöön, jossa he viettävät suurimman osan päivästään (Laine, 2002, 14; Repo, 2013, 116). Myönteisten vertaissuhdekokemusten ja yhteisöllisyyden tukeminen sekä vertaisryhmien muodostaminen ovat siis tärkeä osa varhaiskasvattajien kasvatustyötä (Kirves & Stoor-Grenner, 2010b, 45), sillä lapsi tarvitsee kokemuksia siitä, että muiden lasten kanssa on hyvä olla ja ympärillä oleviin ihmisiin voi luottaa. Kun lapsi saa toimia ja olla vuorovaikutuksessa toisten lasten sekä aikuisten kanssa, vahvistetaan samalla lapsen tunnetta turvallisesta ja luotettavasta ympäristöstä. Jos tällaista vuorovaikutuksellista ilmapiiriä ei kuitenkaan ole, niin myös kiusaamista voi ilmetä ryhmässä eri tavoin riitojen ohella (Repo, 2013, 122.)

2.2.1 Vertaissuhteet

Vertaissuhteilla tarkoitetaan lasten vuorovaikutussuhteita vertaistensa kanssa (Pörhölä, 2008, 94). Vertaiset ovat lapsen kanssa kehityksellisesti lähes samalla tasolla, ja vertaissuhteilla viitataan usein myös suunnilleen saman ikäisten lasten ryhmään, esimerkiksi päiväkotitai esiopetusryhmään (Laine, 2002, 13; Pörhölä, 2008, 94). Vertaissuhteista puhuttaessa käytetään usein synonyymeina myös toveri-, kaveri- ja ystävyysuhteita, joten vertaisia voidaan arkisesti kutsua esimerkiksi kavereiksi (Laine, 2002, 13).

Vertaissuhteet ja -ryhmät ovat tärkeässä osassa lapsen sosiaalisessa, kognitiivisessa sekä emotionaalisessa kehityksessä. Vertaissuhteiden kautta lapsi voi opetella monia erilaisia taitoja, joita hän tarvitsee vielä myöhemmin elämässään ja tulevilla ihmissuhteissaan. (Salmivalli, 1998, 12.) Vertaissuhteissa lapsi vertaa itseään toisiin lapsiin, jonka kautta hän rakentaa omaa minäkuvaansa sekä käsitystä itsestään ja ominaisuuksistaan (Salmivalli, 2005, 33). Samalla lapsi omaksuu asenteita, arvoja ja normeja sekä kehittää omia vuorovaikutustaitojaan (Pörhölä, 2008, 94). Näin lapsi oppii ymmärtämään, että omien tarpeiden lisäksi myös toisten lasten tarpeet täytyy ottaa huomioon, jotta hän voisi tulla hyväksytyksi omassa vertaisryhmässään (Salmivalli, 1998, 13–14). Myös erilaisten niin myönteisten kuin kielteisten-

kin tunteiden kokeminen on tavallista lasten vertaissuhteissa (Pörhölä, 2008, 94). Tasavertaisissa suhteissa lapsen on turvallista opetella käsittelemään näitä tunteita ja samalla myös ratkaisemaan mahdollisesti eteen tulevia ristiriitatilanteita. Vertaiset ovat lapselle siis eräänlaisia sosiaalisia malleja, joilta lapsi voi oppia erilaisia käyttäytymistapoja. (Salmivalli, 1998, 13–14.) Vertaisryhmä on lapselle myös sosiaalinen verkosto, jossa lapsi voi parhaimmillaan kokea tulevansa hyväksytyksi, sekä tuntea yhteenkuuluvuutta ja ystävyyttä (Järvinen, Laine & Hellman-Suominen, 2011, 161). Kokonaisuudessaan voidaan siis todeta, että vertaissuhteiden ja -ryhmien merkitys lapsen kehityksen kannalta ovat erityisen hyödyllisiä tai jopa välttämättömiä (Salmivalli, 1998, 14).

Varhaiskasvatuksessa lapsen vertaisryhmäkokemukset syntyvät jo varhaisessa iässä, ja ne ovat haastavampia kuin lapsen vuorovaikutus muun muassa perheen jäsenten kanssa, sillä vanhempien kiintymystä ei tarvitse ansaita. (Laine, 2002, 13; Salmivalli, 1998, 13). Päiväkoti on siis ainutlaatuinen ympäristö näiden varhaisten vertaissuhteiden kehittymiseen ja siksi niitä tulee tukea monipuolisesti. Kun kasvattajat tukevat lasten vertaissuhteita ja auttavat heitä myös muodostamaan ja ylläpitämään ystävyyssuhteitaan, vahvistetaan samalla lapsen asemaa ryhmässä. Nämä asiat ovat erityisen tärkeitä osatekijöitä myös kiusaamisen ehkäisyssä. (Repo, 2013, 117 & 147.)

2.2.2 Kiusaamisen tavat

Kiusaaminen on hyvin monimuotoinen ilmiö. Siihen voi liittyä niin lyömistä, potkimista kuin tönimistäkin, mutta samalla siihen voi liittyä niin sanottua psykologista kiusaamista eli esimerkiksi ilkeiden asioiden sanomista, naurunalaiseksi tekemistä sekä ryhmän ulkopuolelle jättämistä. (Laine, 2002, 23–24.) Kiusaamisen tavat jaetaan usein suoraan ja epäsuoraan kiusaamiseen. Suorassa kiusaamisessa kiusaamisen tavat ilmenevät kielteisinä tekoina, kuten lyömisenä tai haukkumisena, jotka kohdistetaan suoraan kiusattuun. (Repo, 2013, 74.) Epäsuora kiusaaminen on taas huomaamattomampi kiusaamisen muoto (Olweus, 1992, 15), sillä siinä tekojen avulla halutaan usein vahingoittaa kiusatun ihmissuhteita. Tähän liittyy muun muassa vahingollisten juorujen levittäminen sekä selän takana puhuminen. (Repo, 2013, 74.) Tällainen kiusaamisen tapa vaikuttaa helposti myös siihen, millaisia käsityksiä muille lapsille muodostuu kiusatusta ja siihen, miten he käyttäytyvät kiusattua kohtaan (Pörhölä, 2008, 95).

Kiusaamisen voi jakaa myös Höstadin (2003) ajattelumallin mukaisesti fyysiseen, sanalliseen ja hiljaiseen eli psykologiseen kiusaamiseen (Höistad, 2003, 80; Kirves & Sajaniemi, 2012, 386). Psykologiseen kiusaamiseen liittyy muun muassa kiusatun huomiotta jättäminen esimerkiksi siten, ettei kiusatun puheeseen edes vastata tai hänet jätetään muuten ryhmän ulkopuolelle. Fyysisellä kiusaamisella taas tarkoitetaan fyysistä väkivaltaa sekä toimintaa, jolloin kiusatun tavaroita esimerkiksi rikotaan tai piilotetaan. Sanallinen kiusaaminen on nimittelyä, juorujen levittämistä tai muuta pilkkaavaa käytöstä. (Kirves & Sajaniemi, 2012, 386.)

Helposti voisi ajatella, että pienet lapset kiusaisivat enemmän fyysisesti, mutta tämä johtuu lähinnä siitä, että lapset saattavat itse nimetä enemmän fyysisiä tapoja kiusaamisesta puhuttaessa. Pienten lasten parissa erilaiset psykologisen kiusaamisen muodot ovat kuitenkin usein yleisempiä kiusaamisen tapoja, vaikka lapset eivät itse osaisikaan nimetä näitä tapoja edes kiusaamiseksi. (Repo, 2013, 77.) Sekä Revon (2013) että Kirveen ja Sajaniemen (2012) tutkimuksissa todettiin, että varhaiskasvatusikäisillä lapsilla yleisin kiusaamisen tapa on psykologinen kiusaaminen, josta yleisin tapa on ryhmän ulkopuolelle jättäminen. Molemmissa tutkimuksissa todettiin myös sanallisen kiusaamisen olevan fyysistä kiusaamista yleisempää. (Kirves & Sajaniemi, 2012, 393; Repo, 2013, 75.) Kirves & Stoor-Grenner (2010b) kuitenkin totesivat tutkimushankkeessaan, että lasten oli vaikea nimetä leikin tai ryhmän ulkopuolelle jäämistä kiusaamiseksi, vaikka ne ovat usein niitä yleisempiä kiusaamisen tapoja. Lapset osasivat kuitenkin kertoa, että juuri näistä asioista heille tulee paha mieli. (Kirves & Stoor-Grenner, 2010b, 19.)

Tällainen kiusaamistapojen luokittelu ja ryhmittely on kuitenkin osittain ongelmallista, sillä jotkut teot voidaan luokitella useampaan eri luokkaan tai kiusaamisen tavat voivat olla myös osin päällekkäisiä. Esimerkiksi ryhmästä poissulkeminen voi tapahtua uhkailun ja kiristykseen avulla. Lasta saatetaan kiristää leikkimään vain tietyllä lelulla, jotta pääsisi mukaan muiden leikkeihin tai hänelle saatetaan antaa rooli, jonka avulla ei voi leikin kulkuun vaikuttaa. (Repo, 2013, 75 & 76.) Myös Kirveen ja Sajaniemen (2012) tutkimuksessa todettiin, että lasten keskuudessa oli hyvin tyypillistä kiristää muita lapsia muun muassa syntymäpäiväjuhliin kutsumisella. Tällöin lapset saattoivat muuttaa syntymäpäiviensä vieraslistaa sen mukaan, toimivatko muut lapsen hänen haluamallaan tavalla. (Kirves & Sajaniemi, 2012, 392.) Tällainen toiminta on päiväkodissa tavallista, mutta sen huomaaminen voi olla silti haastavaa. Tilanteiden havaitsemiseen tarvitaan niin asian tiedostamista kuin jatkuvaa havainnoimistakin. (Repo, 2013, 75.)

2.3 Kiusaamiseen kytkeytyvät roolit

Kiusaaminen ei koske ainoastaan kiusaaja ja kiusattua, vaan kiusaamisprosessiin liittyy aina muitakin ryhmän lapsia eri roolien kautta (Salmivalli, 1998, 46–47). Jo varhaiskasvatusikäiset lapset osaavat tunnistaa, kuka on ryhmän suosittu, kenet jätetään aina toiminnan ulkopuolelle ja kuka on se, joka häiritsee muiden leikkejä (Kirves & Sajaniemi, 2012, 393). Myös Perren ja Alsaker (2006) ovat todenneet tutkimuksessaan, että kiusaamisen eri roolit ovat nähtävissä jo päiväkodissa. Myös pienten lasten kiusaamista voidaan siis pitää ryhmäilmiönä, johon liittyy useampi lapsi eri roolin kautta (Salmivalli et al., 1996, 11; Repo, 2013, 79). Kiusaajat ja kiusatut ovat näistä rooleista usein helpoiten tunnistettavissa, mutta näiden lisäksi kiusaamisprosessiin voi liittyä myös kiusaaja-uhrin, puolustajan, apurin ja vahvistajan sekä ulkopuolisen rooleja (Perren & Alsaker, 2006, 45; Repo, 2013, 78; Salmivalli et al., 1996, 1).

Nämä roolit eivät jakaudu lasten persoonallisuuspiirteiden tai pysyvien ominaisuuksien kautta, eikä lapsi itse voi valita itselleen tiettyä roolia. Roolit syntyvät ryhmän odotusten ja tarpeiden mukaan, joiden kautta yksilön käyttäytyminen saattaa alkaa muistuttaa näitä odotuksia, joita ryhmä on häneen kohdistanut. Lapset eivät siis välttämättä edes hyväksy kiusaamista, mutta toimivat silti tavoilla, joiden kautta he sallivat kiusaamisen jatkuvan. (Perren & Alsaker, 2006, 52.) Näihin edellä mainittuihin rooleihin liittyy erilaisia käyttäytymismalleja sekä tuntomerkkejä, joiden kautta voidaan mahdollisesti tunnistaa, onko lapsi kiusaamisen kohteena vai osallistuuko lapsi itse kiusaamiseen (Olweus, 1992, 51; Perren & Alsaker, 2006, 52).

2.3.1 Kiusaaja

Kiusaaja on henkilö, joka yleensä aloittaa kiusaamisen. Kiusaaja saattaa myös kannustaa tai jopa käskää muita lapsia mukaan kiusaamiseen. Kiusaajia kuvataan usein myös aggressiiviksi ja impulsiiviseksi. (Olweus, 1992, 35; Salmivalli, 1998, 52.) Perren ja Alsaker (2006, 52) toteavat kuitenkin tutkimuksessaan, että aggressiivisuuden lisäksi alle kouluikäisillä kiusaajilla oli usein eräänlainen johtajan rooli ryhmässä, jonka avulla he pystyivät saamaan muut lapset ideoihinsa mukaan myös ilman aggressiivista käyttäytymistä. Kiusaajia ei tule siis väistämättä pitää fyysisesti toisia vahvempina ja älyllisesti heikompina (Vlachou, 2011, 339), sillä useissa tutkimuksissa on todettu, että kiusaaja pystyy myös muuhun kuin aggressiiviseen vuorovaikutukseen. Varsinkin epäsuora kiusaaminen vaatii kiusaajalta eräänlaista

sosiaalista älykkyyttä, jotta kiusaaja kykenee tekemiensä havaintojen pohjalta vaikuttamaan ympärillään olevaan sosiaaliseen maailmaan esimerkiksi ystävien hankkimisen tai toisten vahingoittamisen avulla. (Salmivalli, 2010, 39–40.) Vaikka kiusaajien on todettu olevan usein muihin verrattuna vähemmän yhteistyöhaluisia, niin he ovat kuitenkin erittäin sosiaalisia, eikä heiltä puutu siitä huolimatta ystäviä. (Perren & Alsaker, 2006, 52; Vlachou, 2011, 339).

Toisaalta Repo (2013) toteaa, ettei kiusaajaksi synnytä, vaan kiusaajan rooli mukautuu ympäristön vuorovaikutuksessa. Vääränlaisista toimintatavoista voi olla vaikea oppia pois, jos ympäristö ylläpitää niitä, eikä lapsi siten koe tarvetta edes muuttaa käyttäytymistään. Kiusaamisen avulla saavutettu valta-asema tuottaa lapselle usein mielihyvää, joten lapsi kokee toimintansa kannattavaksi, eikä edes välttämättä tiedä, miten muuten tulisi toimia. Toisaalta kiusaamiseen saattaa liittyä myös pelon tunne siitä, että ilman kiusaamista häntä ei arvostettaisi ryhmän jäsenenä tai hän jäisi ilman kavereita. (Repo, 2013, 20 & 22.) Kiusaaja voi myös pelätä itse tulevansa kiusatuksi, jos hän ei kiusaa (Hamarus, 2006, 109). Lapselta, joka turvautuu kiusaamiseen, saattaa puuttua taito luoda tai ylläpitää ystävyys-suhteitaan, joten hän saattaa esimerkiksi uhkailla toisia lapsia, jotta he leikkisivät hänen kanssaan (Repo, 2013, 22).

2.3.2 Kiusattu

Toisin kuin kiusaajat, kiusatut eivät ole yleensä fyysisesti tai sanallisesti aggressiivisia (Perren & Alsaker, 2006, 52), vaan heitä kuvataan luonteeltaan usein herkiksi sekä varovaisiksi, ja heillä todetaan olevan usein myös huono itsetunto (Olweus, 1992, 34). Ne lapset, jotka omaavat hyvän itsetunnon ja luottavat itseensä osaavat myös puolustautua tai jopa kostaa kiusaajalle (Vlachou et al., 2011, 340). Kiusaamistilanteissa kiusatut eivät kuitenkaan osaa puolustaa itseään tällä tavoin, vaan heidän herkkä luonne, heikko itsetunto sekä taipumus itsensä syyllistämiseen ovat ominaisuuksia, jotka tekevät juuri heistä helpompia kiusaamisen kohteita. (Repo, 2013, 45; Vlachou et al., 2011, 340). Kiusaajaa saattaa siis valita uhrikseen juuri sen lapsen, jonka reaktio kiusaamistilanteessa kiinnostaa eniten muita ryhmän jäseniä, joka johtaa siihen, että kiusaaja kokee saavansa vallantunnetta ryhmässä (Repo, 2013, 42). Toisaalta Hamarus (2012) kuitenkin toteaa teoksessaan, ettei kiusaaminen johdu kiusatun ominaisuuksista, vaan lähinnä kiusaajan tavoitteesta nostaa valta-asemaansa ryhmässä (Hamarus, 2012, 47).

Kiusatuilla on todettu myös olevan usein muita vähemmän ystävyyssuhteita, mikä saattaa olla yksi riskitekijä kiusaamisen kohteeksi joutumiselle. Toisaalta ystävyyssuhteet voivat myös katketa kiusaamisen vaikutuksesta. Muut lapset saattavat esimerkiksi pelätä joutuvansa itse kiusatuksi tai heidän oman sosiaalisen aseman laskua ryhmässä, jos he kaveeraavat kiusatun kanssa. (Vlachou et al., 2011, 340.) Kiusatut näyttävät usein yksinäisinä ja vetäytyvinä lapsina, koska heillä ei ole ystäviä, jotka puolustaisivat heitä (Hamarus, 2006, 112; Perren & Alsaker, 2006, 52). Toisaalta Perren ja Alsaker (2006) pohtivat tutkimukseensa, johtuuko kiusattujen lasten yksinäisyys siitä, että he haluavat olla ja leikkiä yksin vai siitä, ettei heillä ole ketään kenen kanssa leikkiä (Perren & Alsaker, 2006, 52).

2.3.3 Kiusaaja-uhri

Kiusaajan ja kiusatun roolin lisäksi on todettu olevan kiusaaja-uhriin rooli, johon liittyy sekä kiusaajien että kiusattujen ominaisuuksia, jotka ilmenevät joko samanaikaisesti tai erikseen (Pörhölä, 2008, 96; Vlachou et al., 2011, 338 & 341). Tämän lisäksi kiusaaja-uhreilla on vain heille ominaisia erityispiirteitä. Nämä piirteet eivät ole usein sosiaalisesti toivottuja. Kiusaaja-uhrit ovat impulsiivisia ja kärsimättömiä, joten he myös rikkovat sosiaalisia normeja helpommin. Kuten kiusaajiin niin myös kiusaaja-uhreihin liitetään usein aggressiivinen käytös, mutta näiden ryhmien tavassa käyttää aggressiota sosiaalisesti on huomattavissa kuitenkin eroja. Kun kiusaaja käyttää aggressiota saavuttaakseen jonkun tietyn tavoitteen, niin kiusaaja-uhri taas vain reagoi todennäköisemmin johonkin asiaan aggressiivisesti. (Vlachou et al., 2011, 341.) Aggressiivinen käyttäytyminen voi siis olla myös riski kiusatuksi tulemiselle (Perren & Alsaker, 2006, 53).

Samoin kuin kiusaajat, kiusaaja-uhrit eivät ole kovin yhteistyökykyisiä, mutta heillä on silti hyvät ryhmänjohtamistaidot (Perren & Alsaker, 2006, 52). Kiusaajien ja kiusaaja-uhrien välillä on kuitenkin myös eroja tarkasteltaessa heidän sosiaalista hyväksyntää ryhmässä. Kiusaaja-uhrit ärsyttävät usein muita ryhmän lapsia ja ovat myös aggressiivisuutensa lisäksi hyvin levottomia. Tästä johtuen kiusaaja-uhrit saattavat jäädä helposti ryhmän ulkopuolelle. (Vlachou et al., 2011, 341.) Myös Pörhölä (2008) toteaa tutkimuksessaan, että kiusaaja-uhreilla on samankaltaisia vertaissuhdeongelmia kuin kiusatuilla lapsilla. Kyseisessä tutkimuksessa kiusaaja-uhrit kokivat saavansa muulta ryhmältä kunnioitusta osallistuessaan kiusaamiseen. Kiusaaminen saattaaakin olla kiusaaja-uhrien tapa suojautua kiusatuksi joutumiselta,

vaikka tällainen toiminta ei edes välttämättä auta heitä selviytymään kiusaamisen tuomilta haittavaikutuksilta. (Pörhölä, 2008, 102.)

Vaikka kiusaaja-uhrien on todettu osaavan puolustaa itseään kiusaamistilanteessa (Perren & Alsaker, 2006, 52), muut lapset saattavat pitää heidän aggressiivista käytöstä kiusaamisena. Tämän vuoksi heidät suljetaan ryhmän ulkopuolelle ja he kokevat tulleen kiusatuiksi (Repo, 2013, 44). Kiusaaja-uhrien kiusaamiseen voi olla erityisen hankala puuttua, sillä kiusaaja-uhrit saattavat kokea kiusaamisen oikeutetuksi, koska he ovat kokeneet joutuneensa kiusatuiksi (Salmivalli, 2010, 38).

2.3.4 Muita kiusaamiseen kytkeytyviä rooleja

Kiusaamiseen liittyy myös muita rooleja, joista yksi on kiusaajan apurin rooli. Toisin kuin kiusaaja, kiusaajan apuri on harvoin aloitteen tekijänä. Apuri on ennemminkin nimensä mukaisesti kiusaajan avustaja, joka auttaa eri tavoin kiusaajaa kiusaamistilanteessa. (Salmivalli, 1998, 41; Salmivalli, 2010, 42.) Apuri lähtee helposti kiusaamiseen mukaan ja on kiusaamistilanteessa aktiivinen osallistuja (Salmivalli, 1998, 41; Repo, 2013, 44).

Kiusaamisen vahvistaja taas toimii kiusaamistilanteessa tavoilla, jotka vahvistavat kiusaamista. (Salmivalli et al., 1996, 11). Kiusaajan vahvistaja suhtautuu kiusaamiseen myönteisesti ja on usein yleisönä kiusaamistilanteessa (Salmivalli, 1998, 52). Vahvistaja saattaa esimerkiksi kannustaa ja yllyttää kiusaajaa jatkamaan kiusaamista (Repo, 2013, 44; Salmivalli et al., 1996, 4). Kiusaamisen vahvistamista on myös sellainen käytös, jossa vahvistaja tulee seuraamaan sivusta kiusaamistilannetta ja mahdollisesti myös nauraa kiusatun nimittelylle. (Salmivalli, 1998, 52).

Lasta, jolla on puolustajan rooli, pidetään luonteeltaan hyvin empaattisena, joka haluaa puolustaa kiusattua kiusaamistilanteessa (Nickerson & Mele-Taylor, 2014, 103–104; Sutton & Smith, 1999, 98–99). Puolustaja on kiusatun tukena ja hänen tavoitteenaan on lohduttaa kiusaajaa (Salmivalli et al., 1996, 4). Hän asettuu kiusaamistilanteissa kiusatun puolelle ja yrittää tehokkaasti toimia siten, että muut lapset lopettaisivat kiusaamisen. (Sutton & Smith, 1999, 98–99.)

Sellainen lapsi, joka ei puutu kiusaamiseen, vaan pitäytyy mieluummin sivummalla, on kiusaamistilanteissa ulkopuolisen roolissa (Salmivalli, 1998, 52). Sivusta seuraamalla lapsi ikään kuin hyväksyy kiusaamisen ja sulkee silmänsä tapahtuneelta (Demaray et al., 2014,

165). Lapset eivät välttämättä kuitenkaan uskalla puuttua tilanteeseen tai kertoa aikuiselle kiusaamisesta. Kiusaamistilanteet saattavat siis olla raskaita myös niille lapsille, jotka seuraavat sivusta kiusaamista. (Cantell, 2010, 108.)

3 KIUSAAMISEN EHKÄISY VARHAISKASVATUKSESSA

Kun puhutaan varhaiskasvatusikäisten lasten kiusaamisesta, oleellisinta ei ole pohtia, mikä teko oli kiusaamista, vaan se ettei näistä teoista muodostu kiusaamista. Syytösten ja rangaistuksien sijasta varhaiskasvatusikäiset lapset tarvitsevat aikaa ja ohjausta harjoitellessaan muun muassa itsehillinnän, moraalin, empatian ja aggression hallinnan taitoja. Itse kiusaamisen kohtaamista lapsi ei kuitenkaan voi harjoitella, vaan siihen tarvitaan aina aikuisen apua. (Repo, 2013, 13 & 16.) Myös Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2016) mainitaan, ettei kiusaamista sallita varhaiskasvatuksessa missään muodossa, vaan se täytyy tunnistaa välittömästi. Siksi varhaiskasvattajien tärkeänä tehtävänä on suunnitelmallisesti ehkäistä kiusaamista ja puuttua siihen sitä huomatessaan. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet, 2016, 19 & 31.) Kiusaamisen ehkäisyn keinot liittyvät siis vahvasti työyhteisöön ja sen tekemiin tilannekohtaisiin pedagogisiin ratkaisuihin. Varhaiskasvatusympäristö on erinomainen paikka ehkäistä kiusaamisen kaltaisen negatiivisen käytöksen syntyminen. Tällainen ympäristö edellyttää kuitenkin tietoisuutta, osaamista ja johdonmukaista työtä kiusaamista vastaan. Toisin sanoen kiusaamista on mahdollista vähentää ja siihen voidaan puuttua jo pienempienkin lasten kohdalla. (Repo, 2013, 17 & 96.)

3.1 Kiusaaminen varhaiskasvatuksen asiakirjoissa

On tärkeää, että kiusaaminen määritellään myös varhaiskasvatuksen asiakirjoissa. Niiden avulla voidaan huomioida oleellimmat kiusaamiseen liittyvät asiat, joihin myös toiminnan tulisi keskittyä. (Repo, 2013, 28.) Varhaiskasvatuksen arvojen sekä varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden pohjana on YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus, joka ei suoraan huomioi kiusaamista tai sen ehkäisemistä (Kirves & Stoor-Grenner, 2010a, 9), mutta yleissopimuksen toisessa artiklassa tuodaan kuitenkin esille, että lasta tulee suojella kaikenlaiselta syrjinnältä. Tämän lisäksi myös 19. artiklassa painotetaan lapsen suojelemista niin ruumiilliselta kuin henkiseltäkin väkivallalta sekä pahoinpitelyltä, vahingoittamiselta ja huonolta tai välinpitämättömältä kohtelulta. (YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista, 1989.)

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet (2016) ovat varhaiskasvatuksen toteutuksen tukena, ja sen tehtävänä on luoda pohjaa kuntien ja lasten omille varhaiskasvatussuunnitelmille. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden mukaan myös kiusaamisen ehkäisy ja siihen puuttuminen ovat tärkeä osa varhaiskasvatusta, sillä minkäänlainen kiusaaminen, väkivalta tai häi-

rintä eivät ole sallittua varhaiskasvatuksessa. Lasten kanssa tulisi siis yhdessä opetella tunnistamaan sekä ratkaisemaan mahdollisia konfliktitilanteita. Jos kiusaamista kuitenkin ilmenee, siitä tulee keskustella myös lasten huoltajien kanssa ja yrittää löytää yhdessä paras mahdollinen ratkaisu kiusaamistilanteen kannalta. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet, 2016, 8, 16 & 31.)

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa on maininta myös siitä, että jokaisen lapsen tulee kokea olonsa ryhmässä turvalliseksi ja yhteisöön kuuluvaksi. Myönteisten tunnekokemusten ja vuorovaikutussuhteiden avulla voidaan edistää lapsen oppimista ja osallisuutta ryhmässä. Varhaiskasvattajien tehtävänä on luoda turvallinen oppimisympäristö, jossa voidaan tukea näitä vertaissuhteita sekä niiden syntymistä. Jos varhaiskasvattajat huomaavat lasten kohtaamisissa eriarvostavia piirteitä, tulee heidän puuttua tilanteeseen johdonmukaisesti. Tasa-arvo ja yhdenvertaisuus ovat tärkeässä osassa varhaiskasvatuksen toimintakulttuuria. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet, 2016, 20 & 29–31.)

Myös muissa asiakirjoissa nousee esille turvallisen ympäristön luomisen merkitys. Esimerkiksi varhaiskasvatustilain ei mainitse kiusaamista erikseen, mutta se kuitenkin painottaa lapsen kasvun, kehityksen ja hyvinvoinnin merkitystä sekä oppimista edistävän, terveellisen ja turvallisen varhaiskasvatusympäristön luomista (580/2015, 2a§). Myös Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteissa (2014) mainitaan jokaisen turvallisuuden varmistaminen sekä turvallisen oppimisympäristön tärkeys. Tämän lisäksi varhaiskasvattajaa vaaditaan laatimaan suunnitelma väkivallalta, kiusaamiselta sekä häirinnältä turvaamisen kannalta. (Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet, 2014, 60.)

Kiusaaminen ja sen ehkäiseminen on näkyvissä myös monien kuntien omissa kuntakohtaisissa varhaiskasvatussuunnitelmissa (Repo, 2013, 31). Esimerkiksi Oulun kaupungin varhaiskasvatussuunnitelmassa mainitaan, ettei minkäänlaista kiusaamista hyväksytä ja lasten kiusaamiskokemukset tulee ottaa vakavasti. Tämän lisäksi varhaiskasvatussuunnitelmassa on maininta siitä, että varhaiskasvattajien tulee yhdessä luoda sellainen kasvatusilmapiiri, jossa kiusaamisesta on luontevaa keskustella ja siihen voidaan myös puuttua. Suunnitelma velvoittaa monipuolisten ehkäisymenetelmien, kuten satujen ja yhteisten leikkien, hyödyntämiseen sekä tasavertaisuuden ja osallisuuden huomioimiseen. (Oulun kaupungin varhaiskasvatussuunnitelma 2013–2015, 23.)

3.2 Miksi kiusaamisen ehkäisy on tärkeää?

Kiusaamisen ehkäisy sisältää keinoja, joiden avulla voidaan toteuttaa laadukasta varhaiskasvatusta, ja näitä keinoja tarvitaan ehdottomasti myös yksittäisten lasten, niin kiusattujen, kiusaajien kuin sivustaseuraajienkin, kehityksen tukemiseksi (Kirves & Stoor-Grenner, 2010b, 44). Kiusaamisen ehkäisy lisää lasten turvallisuuden tunnetta ja sitä kautta luo turvallisen oppimisympäristön, joka tukee lasten kasvua ja kehitystä. Turvallisessa ympäristössä ja luotettavassa ryhmässä lapsi saa kokea myös oppimisen iloa sekä osallisuuden tunnetta. (Repo, 2013, 15.) Kun kiusaamisen ehkäisy on tarpeeksi pitkäjänteistä ja se aloitetaan hyvissä ajoin, on se samalla myös tehokasta ja luo pohjaa lasten tulevaisuudelle. (Kirves & Stoor-Grenner, 2010b, 44–45.) Ilman riittäviä ennaltaehkäisyn keinoja voidaan vaarantaa lasten hyvinvointia sekä osallisuutta ryhmässä (Repo & Sajaniemi, 2015, 395).

Jos lapsi jätetään ryhmän ulkopuolelle ja hänen mahdollisuutensa osallisuuteen minimoidaan, on todennäköistä, että tilanne on lapselle hyvin traumaattinen varsinkin silloin, jos tällainen toiminta jatkuu erityisen pitkään (Repo, 2013, 14). Vaarana on myös se, että kiusatun ihmisarvo vertaisryhmässä heikkenee, kun muut ryhmän lapset alkavat muuttaa käsitystään kiusatusta yhä kielteisemmäksi kiusaamisen jatkuessa (Salmivalli, 2005, 25). Myös lapsen oma identiteetti saattaa muotoutua sellaiseksi, että pitkään jatkuneen kiusaamisen jälkeen, hän ajattelee kiusaamisen olevan osa hänen elämänsä (Repo, 2013, 14–15). Kiusaamisen kierteestä ja tällaiseen asemaan joutumisesta lapsen on hyvin vaikea pyrkiä itse eroon. (Repo, 2013, 15; Salmivalli, 2005, 25.) Jotta tällaiselta tilanteelta vältyttäisiin, on tärkeä huomioida etenkin ne lapset, jotka jäävät helposti leikkien ulkopuolelle. Nämä lapset saattavat jäädä helposti sivuun myös muusta toiminnasta, joka voi pahimmillaan johtaa lasten syrjäytymiseen. Jos lapset kokevat tulevansa vertaisryhmän hyljeksimäksi tai heiltä puuttuu ystävyysuhteita, vaikuttaa se usein myös heidän itsetuntoonsa. Tämä saattaa johtaa siihen, että myös tulevaisuudessa lapsi kokee olonsa epävarmaksi sosiaalisissa tilanteissa. (Järvinen, Laine & Hellman-Suominen, 2011, 162).

Kiusaamiseen puuttuminen on tärkeää jokaisen lapsen kannalta. Puuttumattomuus saattaa johtaa esimerkiksi siihen, että kiusaaja jatkaa kiusaamista vielä myöhemmin tulevaisuudessa. (Salmivalli, 2005, 30.) Toisaalta tilanne, jossa kiusaajalla on niin suuri valta-asema ryhmässä, että pystyy jopa vaikuttamaan ryhmän sosiaalisiin suhteisiin ilman, että kukaan edes puuttuu hänen toimintaansa, voi käydä ajan mittaan hyvinkin uuvuttavaksi. (Kirves & Stoor-Grenner, 2010a, 23). Kiusaamiseen puuttuminen on tärkeää myös siitä syystä, että

koko lapsiryhmä voi ymmärtää, kuinka jokainen on vastuussa toisistaan eikä kukaan ansaitse epäkunnioittavaa kohtelua (Salmivalli, 2005, 30). On todettu, että jatkuva kiusaaminen vaikuttaa muun muassa alhaiseen mielialaan, epäluottamukseen vertaisia kohtaan sekä yksinäisyyden tunteeseen (Alsaker & Valkanover, 2012, 16; Laine, 2002, 26). Myös Kirves ja Stoor-Grenner (2010b, 44–45) toteavat teoksessaan, että kiusaamisen ehkäisyllä voidaan vaikuttaa kauaskantoisesti lasten hyvinvointiin sekä jopa tulevaan koulunkäyntiin, joten mitä varhaisemmin kiusaamisen ehkäisy aloitetaan, sitä menestyksellisempää se on.

3.3 Lasten vertaissuhteet ja kiusaamisen ehkäisy

Koska kiusaamista ilmenee lasten vertaissuhteissa, koskee kiusaaminen silloin koko lapsiryhmää, eikä vain tiettyjä yksittäisiä lapsia (Kirves & Stoor-Grenner, 2010a; Kirves & Stoor-Grenner, 2010b, 49). Myös Perren ja Alsaker (2006) toteavat tutkimuksessaan, että kiusaaminen vaikuttaa aina jotenkin koko ryhmän toimintaan, joten vain yksilölliset ennaltaehkäisevät menetelmät, kuten kiusaajan sosiaalisten taitojen harjaannuttaminen tai kiusatun itsevarmuuden parantaminen, eivät ole riittäviä keinoja kiusaamisen ehkäisemisessä (Perren & Alsaker, 2006, 54). Tästä johtuen kiusaamisen ehkäisemisen ja siihen puuttumisen tavoitteet tulisi asettaa koko ryhmää koskeviksi (Kirves & Stoor-Grenner, 2010a, 11), sillä kiusaamisen ehkäisy voi olla tehokasta vain silloin, kun koko päiväkotiryhmä osallistuu tavoitteiden toteuttamiseen (Perren & Alsaker, 2006, 54).

Vertaissuhteissa on tärkeää myös hyväksytyksi tulemisen ja ryhmään kuulumisen kokemus, sillä niihin liittyvät ongelmat saattavat vaikuttaa kiusaamisen kehittymiseen (Repo, 2013, 117). Lapsille vertaissuhteiden merkitys on erityisen tärkeä jokaisessa ikävaiheessa (Salmivalli, 1998, 14), sillä toiset lapset vaikuttavat merkityksellisesti lasten sosiaalistumiseen sekä kokonaiskehitykseen. Kun lapsi saa toimia hyvässä vertaisryhmässä ja hänellä on positiivisia ystävyysuhteita, hänen mahdollisuutensa positiiviseen vuorovaikutukseen sekä itseluottamuksen vahvistamiseen kehittyy. Kun lapsella on ystävyysuhteita, turvaavat ne lasta muun muassa torjutuksi tulemiselta ja kiusatuksi joutumiselta sekä näiden seurauksilta. Aiemmissä kiusaamistutkimuksissa on todettu, että kiusatun yksikin ystävyysuuhde auttaa turvaamaan paremmin kiusaamisesta johtuvilta seurauksilta, vaikka ystävyysuuhde ei poistaisikaan kiusaamista kokonaan. Jotta voidaan varmistua siitä, että ystävyys- tai vertaissuhteet ovat laadultaan oikeanlaisia, tulee aikuisen tukea, ohjata ja opettaa lasta toimimaan näissä suhteissa.

Vertais- ja ystävyyssuhteiden tukeminen ovat siis tärkeä osa kiusaamisen ehkäisyä. (Repo, 2013, 116–117.)

Päiväkodissa kiusaamistilanteet ilmenevät usein lasten leikkien yhteydessä, joissa vertais-suhteiden merkitys erityisesti korostuu (Kirves & Stoor-Grenner, 2010b, 49). Tehokkaan kiusaamisen ehkäisyn kannalta aikuisen tulee olla vahvasti läsnä lasten leikeissä, sillä leikin havainnointi, ohjaaminen sekä leikkeihin osallistuminen ovat keskeisiä tekijöitä kiusaamisen ehkäisyssä (Repo, 2013, 177). Pienillä lapsilla leikistä poissulkeminen on tyypillinen kiusaamisen tapa, ja jo leikkikavereita valitessaan lapset käyttävät valtaa ja samalla vaikuttavat lapsiryhmän sosiaalisiin suhteisiin. Aikuisen on tärkeää havainnoida leikkiä, sillä esimerkiksi leikistä poissulkemista voi tapahtua vielä leikin yhteydessäkin, jolloin kiusaamistilanteen huomaaminen on vaikeaa, jos aikuinen ei ole seuraamassa leikkiä. (Kirves & Stoor-Grenner, 2010a, 32–33.) Kun aikuinen on mukana leikissä, se auttaa tukemaan myös sitä, että jokainen lapsi saa kokea ryhmässä myönteistä vuorovaikutusta sekä onnistumisen kokemuksia leikkiin liittymisestä (Kirves & Stoor-Grenner, 2010b, 48; Repo, 2013, 181). Tämä auttaa lapsia tutustumaan toisiinsa sekä toistensa leikkitaitoihin, minkä kautta voidaan oppia myös hyväksymään erilaiset leikkikaverit entistä paremmin. (Kirves & Stoor-Grenner, 2010b, 48.) Leikin kautta lapset oppivat myös solmimaan ja ylläpitämään ystävyyssuhteitaan. (Repo, 2013, 181). Kun lapsi tottuu toimimaan yhdessä erilaisten ihmisten kanssa, tulee se myös tulevaisuuden tilanteita, joissa lapsen tulisi kohdata uusia ihmisiä (Järvinen, Laine & Hellman-Suominen, 2011, 162).

Voidaan siis todeta, että kiusaaminen on ryhmäilmiö, jossa jokaisella lapsella on jonkinlainen sosiaalinen rooli. Siitä syystä kiusaamiseen puuttuminen ainoastaan kiusaajan tekojen näkökulmasta ei ole ainoa ja oikea keino kiusaamisen vähentämiseksi. Kun kiusaamiseen puututaan yhdessä koko ryhmän kanssa, voidaan parantaa esimerkiksi kiusatun kokemusta ryhmään kuulumisesta. (Salmivalli, 2010, 109.) Lasten kanssa voidaan muun muassa yhdessä opetella sellaisia toimintatapoja, että jokainen voi kokea tulevansa hyväksytyksi ryhmän jäsenenä (Kirves & Stoor-Grenner, 2010a, 11). Myönteisten vertaissuhteiden luominen sekä yhteisöllisyyden tukeminen ovat osa kasvatustyötä sekä välttämättömiä kiusaamisen ehkäisyn kannalta (Kirves & Stoor-Grenner, 2010b, 45).

3.4 Varhaiskasvattaja kiusaamisen ehkäisijänä

Pienille lapsille aikuisen apu arjen eri toiminnoissa on tärkeää. Varsinkin ystävyyssuhteiden luominen ja ylläpitäminen sekä toisten kanssa toiminen, vaatii paljon harjoittelua, eikä lapsi voi oppia näitä taitoja ilman aikuisen apua. (Repo, 2013, 224.) Siksi jokaisella varhaiskasvattajalla on vastuu auttaa lasta oppimaan uusi taitoja, ja sitä kautta heillä on myös velvollisuus puuttua kiusaamisilmiöön ja sen syntymiseen (Cantell, 2010, 111; Repo, 2013, 224). Varhaiskasvattajat ovat keskeisessä roolissa kiusaamisprosessissa, joten puutumisen ja ennaltaehkäisyn lisäksi heidän tulee olla tietoisia kiusaamisilmiöstä sekä sen havaitsemisen tärkeydestä (Alsaker & Valkanover, 2012, 17).

Kiusaamisen havaitseminen ja siihen puuttuminen voi kuitenkin olla hyvin vaikeaa. Kiusaaminen on usein huomaamatonta tai se tapahtuu silloin, kun aikuinen ei ole paikalla, joten aikuinen ei edes välttämättä pysty tunnistamaan kiusaamista. (Cantell, 2010, 107–108.) Kiusaamiseen puuttuminen edellyttää siis lapsiryhmän tapahtumien havainnoimista ja ymmärtämistä. Tämä onnistuu parhaiten olemalla läsnä ja osallistumalla lasten toimintaan. Jo pelkkä läsnäolo auttaa kiusaamisen tunnistamisessa, mutta myös lasten vilpitön kuunteleminen sekä lämpimän ja kunnioittavan suhteen luominen auttavat tässä asiassa vielä enemmän. (Repo, 2013, 203.) Luottamuksellisen ja turvallisen ilmapiirin luominen on tärkeä osa varhaiskasvattajan työtä, jotta lapset voivat kokea, että heitä kunnioitetaan ja arvostetaan sekä autetaan myös tarvittaessa (Kirves & Stoor-Grenner, 2010a, 33). Kun lapsi tuntee olonsa turvalliseksi, hän myös uskaltaa ja haluaa kertoa aikuiselle siitä, mitä lapsiryhmässä tapahtuu. Ilman hyvää ilmapiiriä ja empaattista aikuista tiedon saaminen sekä lapsen aloitteiden ja viestien huomaaminen on huomattavasti haasteellisempaa. (Repo, 2013, 203.) Turvattomassa ryhmässä myös loukkaava käytös ja kiusaaminen nousevat helpommin esille (Kirves & Stoor-Grenner, 2010a, 23).

Myös lasten sosiaalisten taitojen opettaminen ja niiden vahvistaminen sekä tapa- ja moraalikasvatus ovat keskeisessä asemassa kiusaamisen ehkäisyssä. Tapakasvatuksen avulla lapsille tulisi opettaa toisten ihmisten kunnioitusta sekä sosiaalisen kanssakäymisen sääntöjä. Moraalikasvatukseen taas liittyy lasten moraalin kehittymisen tukeminen siten, että lapsi saadaan ymmärtämään, etteivät tietyt toimintatavat ole aina sopivia. (Kirves & Stoor-Grenner, 2010b, 45 & 51.) Lapsi oppii näitä taitoja saadessaan toimia turvallisessa ympäristössä, jossa varhaiskasvattajat tietävät, miten lapsi oppii parhaiten. Tällä tavoin varhaiskasvattajat voivat tarjota oikeanlaista ja rakastavaa ohjausta. (Repo, 2013, 21.) Varhaiskasvattajilla on

tärkeä tehtävä näiden asioiden tukemisessa, sillä lapsi oppii myös aikuisen mallin ja esimerkin kautta (Kirves & Stoor-Grenner, 2010b, 45).

Jos kiusaamista kuitenkin ilmenee, siitä kertominen voi tuntua lapsesta haastavalta (Cantell, 2010, 110). Siksi varhaiskasvattajien olisi hyvä rohkaista lapsia kertomaan kiusaamistilanteista, vaikka lapset eivät olisi varmoja, onko kiusaamista oikeasti tapahtunut (Kirves & Stoor-Grenner, 2010b, 47). Pienemmät lapset saattavat käyttää kiusaamisen määritelmää hyvin vaihtelevissa tilanteissa ja he saattavat kutsua monia erilaisia tekoja kiusaamiseksi (Repo, 2013, 36). Tästä huolimatta aikuinen ei saa missään nimessä vähätellä lapsen kokemusta, jättää tilannetta huomioimatta tai antaa lasten itse selvittää kiusaamistilannetta (Cantell, 2010, 110; Kirves & Stoor-Grenner, 2010a, 33). Jotta tällaiselta mahdollisuudelta vältyttäisiin, aikuisen tulee ymmärtää, mitä kiusaamisilmiö on ja miten se voidaan tunnistaa. Tällä tavoin varhaiskasvattaja voi auttaa lasta sanoittamaan sen, mitä lapsi on tarkoittanut kiusaamiskokemuksellaan. (Repo, 2013, 36.) Sekä aikuisten että lasten olisi siis tärkeä pohdita yhdessä, mitä kiusaaminen heidän mielestään on ja miten heidän tulee toimia huomatesaan kiusaamista tapahtuneen (Hamarus, 2008, 118; Kirves & Stoor-Grenner, 2010a, 15). Näin ryhmä voi löytää yhteisen ymmärryksen mahdollisia kiusaamistilanteita varten (Kirves & Stoor-Grenner, 2010a, 15). Kiusaamista tulisi käsitellä ja siitä pitäisi puhua myös silloin, kun kiusaamista ei ole edes ilmennyt. Jokainen voi joutua kohtaamaan kiusaamista jossain vaiheessa elämää ja siksi siitä puhuminen on tärkeää. Niin lapsesta kuin aikuisestakin kiusaaminen tuntuu pahalta, joten oikeiden ratkaisujen löytäminen ei juuri eroa iästä tai tilanteesta huolimatta. (Cantell, 2010, 111.)

3.4.1 Kiusaamisen ehkäisyyn suunnitelmat varhaiskasvattajien tukena

Varhaiskasvattajien toiminnalla on suuri merkitys kiusaamistilanteiden kannalta. Heidän omat asenteet, toiminta ja valinnat saattavat vaikuttaa kiusaamiseen täysin väärällä tavalla. Varhaiskasvattajien tulisi olla tietoisia siitä, että he vaikuttavat itse kiusaamisilmiön olemassa oloon, joten omien asenteiden tarkistaminen sekä lapsiin ja työyhteisöön suhtautuminen ovat perusta kiusaamisen ehkäisemiselle. (Kirves & Stoor-Grenner, 2010, 10.) Hyvässä työyhteisössä, jossa keskustellaan asioista yhdessä, voidaan myös kiusaamiseen puuttua helpommin. Jos tällaista avointa vuorovaikutusta ei ole tai aikuiset vähättelevät kiusaamisen olemassa oloa, vaikeuttaa se niitä varhaiskasvattajia, jotka haluaisivat keskustella asiasta ja siten saada toisilta apua kiusaamisen ongelmiin. (Cantell, 2010, 112–113.)

Työyhteisön tueksi voidaan laatia suunnitelma, joka toimii tukena kiusaamisen ehkäisyssä. Suunnitelmaan voidaan kirjata työyhteisön yhdessä sopimat pelisäännöt kiusaamisesta sekä siitä, miten sitä ehkäistään juuri tässä lapsiryhmässä ja miten siihen myös puututaan. (Repo, 2013, 219.) Suunnitelmaa laadittaessa on tärkeä muistaa, etteivät vain tietyt yksittäiset teot ehkäise kiusaamista (Kirves & Stoor-Grenner, 2010, 12). Jos suunnitelmaan kirjataan pelkästään tällaisia yksittäisiä konkreettisia tekoja, eikä huomioida ilmiötä kokonaisuutena, voi tekojen vaikutus olla melko lyhytkestoista (Repo, 2013, 102). Myös Repo ja Sajaniemi (2015) totesivat tutkimuksessaan, että kiusaamistilanteita varten laadituista suunnitelmista on hyötyä. Tutkimuksessa kävi ilmi, että niissä lapsiryhmissä, joissa kiusaamistilanteita varten oli tehty suunnitelma, kiusaamista oli vähemmän ja kiusaamistilanteisiin puututtiin onnistuneemmin kuin niissä ryhmissä, joissa tällaisia suunnitelmia ei ollut tehty. (Repo & Sajaniemi, 2015, 472.)

Suunnitelmat eivät kuitenkaan yksinään ole tehokas työkalu kiusaamisen ehkäisyyn ja siihen puuttumiseen (Repo & Sajaniemi, 2015, 472). Vaikka koulukiusaamista varten on tehty valmiita materiaaleja ja ohjeita, joiden kautta kiusaamiseen voidaan puuttua, varhaiskasvatusikäisten lasten kiusaamisen kohdalla tällaisten valmiiden oppaiden hyödyntäminen on erityisen haastavaa. Kiusaamisilmiö muodostuu eri tavoin lasten vuorovaikutustilanteissa, joten toimintaan, joka syntyy minä hetkenä hyvänsä ja missä tilanteessa tahansa, on mahdollista löytää yhtä oikeaa ratkaisua. Suunnitelmien lisäksi tarvitaan myös laadukasta pedagogiikkaa sekä lasten kanssa olemista, jottei kiusaamisen ehkäisy jäisi vain näiden suunnitelmien tekemisen tasolle. (Repo, 2013, 218 & 221.) Vaikka eri tutkimuksissa (Kirves & Stoor-Grenner, 2010a, 19; Repo, 2013, 16) on todettu, ettei varhaiskasvatusikäisten lasten kiusaamiseen ole mitään tiettyä puuttumisen mallia, niin esimerkiksi Alsakerin ja Valkanoverin (2012, 16) tutkimuksessa käsitellään juuri tällaista tukikeinoa. Heidän tutkimuksessaan käytämä Be-Prox-ohjelma on kehitetty juuri alle kouluikäisten lasten kasvattajille tukemaan kiusaamisen vastaista toimintaa (Alsaker & Valkanover, 2012, 16).

Be-Prox-ohjelman tavoitteena on auttaa varhaiskasvattajia havaitsemaan kiusaamisen ongelmat hyvissä ajoin. Tämän lisäksi kiusaamisesta tulisi keskustella avoimesti kiusaamisen ehkäisemisen ja siihen puuttumisen ohella. Varhaiskasvattajat ovat usein epävarmoja kiusaamiseen puuttumisesta, eivätkä edes välttämättä tiedä riittävästi kiusaamisilmiöstä. Kiusaaminen on kuitenkin sosiaalinen ilmiö, joka koskee niin aikuisia kuin lapsiakin, joten Be-Prox perustuu juuri näiden edellä mainittujen asioiden tukemiseen sekä yhteistyöhön niin muiden kasvattajien, vanhempien kuin lastenkin kanssa. Ohjelma sisältää kuusi eri vaihetta, jotka

perustuvat empiiriseen tietoon kiusaamisesta. Ensimmäisen vaiheen tarkoituksena on korostaa ennaltaehkäisyn merkitystä, johon sisältyy erityisesti varhaiskasvattajien omaa pohdintaa asenteistaan kiusaamista ja lapsia kohtaan. Tämän jälkeen varhaiskasvattajien kanssa keskustellaan kiusaamisen tunnistamisesta. Heitä myös kannustetaan havainnoimaan lapsia ja heidän käyttäytymistään. Kolmannessa vaiheessa keskustellaan edellisessä vaiheessa tehdyistä havainnoista. On tärkeä korostaa sitä, kuinka tärkeää kiusaamisen ehkäisyn kannalta on, että kiusaamisesta keskustellaan avoimesti yhdessä lasten kanssa. Turha puhumattomuus ja salailu saattavat vain lisätä kiusaajan vallan tunnetta. Neljännen vaiheen tavoitteena on luoda yhteiset säännöt kiusaamisesta yhdessä lasten kanssa, joiden toteutumista ja lasten sitoutumista niihin varhaiskasvattaja seuraa Be-Proxin viidennessä vaiheessa. Ohjelman kuudes eli viimeinen vaihe painottaa sosiaalista kompetenssia sekä empatiakyvykkyyttä siten, että varhaiskasvattajien tulisi kehottaa lapsia miettimään kiusaamistilanteita kiusatun silmin ja pyytää lapsia puuttumaan kiusaamiseen esimerkiksi kertomalla tilanteesta aikuiselle. Tämän lisäksi varhaiskasvattajien tulee positiivisten tapojen kautta auttaa lapsia ymmärtämään omat yksilölliset vahvuutensa. (Alsaker & Valkanover, 2012, 17–22.)

Huonot sekä epämääräiset suunnitelmat ja mallit ilman konkreettisia yksityiskohtia tai kiusaamisilmiöön perehtymistä ansaitsevat saamansa kritiikin tehottomina kiusaamisen ehkäisyn työkaluina. Valmiita malleja voidaan kuitenkin pitää hyödyllisenä tukena varhaiskasvattajan työssä, jos niitä hyödynnetään toimintasuunnitelmaa luodessa. Ihanteellinen kiusaamisen puuttumisen ja ehkäisyn suunnitelma on luotu yhdessä työyhteisön kanssa ja siinä huomioidaan lapsi- ja ryhmäkohtaiset tarpeet. (Repo & Sajaniemi, 2015, 472–473.) Eri ryhmässä kiusaamisen ehkäisyn keinot voivat siis olla täysin erilaiset riippuen siitä, millaisia ryhmän dynamiikka sekä lasten sosiaaliset taidot ja tarpeet ovat. Jotta oikeanlaiset ratkaisut voitaisiin löytää, tarvitaan varhaiskasvattajilta lasten tuntemista ja tilanteiden havainnoimista. Oleellista on, että jokainen tietää, miten kiusaamistilanteissa tulee toimia ja miten niiden loppumista seurataan (Kirves & Stoor-Grenner, 2010a, 14, 19–20 & 22.) Kiusaamisen ehkäisyn ja siihen puuttumisen lisäksi kiusaamistilanteiden seuranta on erityisen tärkeässä osassa, sillä pienet lapset vasta harjoittelevat taitojaan, ja heidän voi olla vaikea oppia toimimaan toisella tavalla heti ensimmäisen huomautuksen jälkeen (Repo, 2013, 204). Jotta tällainen johdonmukainen seuranta kiusaamisen loppumisen varmistamiseksi voisi toteutua parhaalla mahdollisella tavalla, on myös seurantaa varten hyvä luoda suunnitelma. Suunnitelmaan voi kirjata muun muassa kuka seurannasta vastaa ja miten pitkään seurantaa ainakin

jatketaan. Seurannan aikana on hyvä keskustella myös lasten vanhempien sekä ryhmän muiden lasten kanssa muun muassa siitä, mitä he ajattelevat kyseisestä tilanteesta tai onko kiusaaminen heidän mielestään päättynyt. (Kirves & Stoor-Grenner, 2010a, 21.)

4 YHTEENVETO JA POHDINTA

Tässä tutkimuksessa olen kuvannut kiusaamista ja sen ehkäisemistä varhaiskasvatuksen näkökulmasta. Tutkimuksen alussa perehdyttiin siihen, miten kiusaaminen ilmenee varhaiskasvatuksessa ja siellä esiintyvissä vertaissuhteissa. Tutkimuksen loppupuolella taas syvennyttiin kiusaamisen ehkäisyn näkökulmaan pohtien sitä, miksi kiusaamisen ehkäisy on tärkeää jo pienempien lasten kohdalla ja millaisilla keinoilla varhaiskasvattajat voivat ehkäistä kiusaamista.

Kiusaamisilmiötä on tutkittu jo vuosikymmenien ajan (Olweus, 1992, 11) ja tietyt kiusaamisen piirteet ovat edelleen tänäkin päivänä mukana ilmiötä määriteltäessä. Useissa tutkimuksissa kiusaaminen määriteltiin näiden samojen piirteiden, eli toistuvuuden, tietoisuuden, vallankäytön sekä ryhmäilmiön, avulla. Vaikka tutkimuksissa todettiin, että piirteet helpottavat kiusaamisilmiön ymmärtämistä sekä tutkimustyön tekemistä, myös kritiikkiä näitä piirteitä kohtaan tuli esille varsinkin uusimmissa tutkimuksissa. Näissä tutkimuksissa korostettiin lasten yksilöllisten kokemusten merkitystä, sillä jokainen lapsi voi kokea tilanteen täysin eri tavalla kuin muut. Liian tarkka kiusaamisen määrittely voi johtaa siihen, että lapsi kokee tulleen kiusatuksi, vaikka aikuinen ei olisikaan vielä havainnut kiusaamiseen liittyviä piirteitä. Varhaiskasvattajien on siis hyvä tiedostaa kiusaamisen piirteet osana kiusaamisen määrittelyä, mutta kiusaamisen ehkäisyn kannalta on tärkeää ymmärtää myös niitä ympäröivä laajempi kokonaisuus.

Kiusaamiseen liittyy myös erilaisia kiusaamisen tapoja, jotka on eri tutkimuksissa jaettu joko epäsuoran ja suoran tai fyysisen, sanallisen ja psykologisen kiusaamisen tapoihin. Jo pienetkin lapset osaavat nimetä, millainen toiminta on kiusaamista näiden tapojen kautta. Usein lapset saattavat kuitenkin todeta kiusaamisen sisältävän enemmän fyysisen kiusaamisen tapoja, kuten lyömistä tai potkimista. Tutkimuksissa on kuitenkin todettu, että psykologinen kiusaaminen on yleisin kiusaamisen tapa, joka näkyy varsinkin lasten leikeissä ulkopuolelle jättämisenä tai leikin sääntöjen muuntamisena siten, etteivät ne ole reiluja jokaiselle leikin osapuolelle. Lapset osaavat kuitenkin kertoa, että tällaiset asiat tuottavat heille mielipahaa, mutta eivät välttämättä osaa yhdistää niitä kiusaamiseksi. Kuten kiusaamisen piirteet, niin myös kiusaamisen tapojen luokittelu selkeästi omiin kategorioihinsa on osaltaan haastavaa, sillä tavat saattavat limittyä toisiinsa siten, että niitä voi olla mahdoton erottaa toisistaan. Tämä tarkoittaa sitä, että varhaiskasvattajilta tarvitaan aktiivista havainnoimista sekä asioista

keskustelemista koko ryhmän kanssa, jotta jopa vaikeasti havaittavissa olevat kiusaamisen tavat voidaan nähdä ja sitä kautta niihin voidaan puuttua.

Koska kiusaamista tapahtuu jo varhaiskasvatuksessa, ovat kiusaamisen roolit nähtävissä jo pienten lasten kohdalla. Muun muassa Kiusaavatko pienetkin lapset-selvityksessä kävi ilmi, että lapset ymmärtävät hyvin, millainen ryhmähenki heidän ryhmässään vallitsee, kuka jää usein ilman leikkikaveria tai kenen leikkiseura on kaikista suosituin. Kyseisessä selvityksessä varhaiskasvattajien oli kuitenkin haastavaa erottaa kiusaaminen esimerkiksi riitelystä sekä tunnistaa kiusaamistilanteista muita rooleja kuin kiusaaja ja kiusattu. (Kirves & Stoor-Grenner, 2010a, 43.) Jotta tällaiselta epäselvyydeltä vältyttäisiin ja varhaiskasvattajat voisivat tunnistaa sekä ymmärtää kiusaamista ja esimerkiksi siihen liittyviä rooleja, tarvitaan lisää tietoisuutta kiusaamisilmiöstä sekä sen havainnoimisesta. Toisaalta voidaan kuitenkin pohdita, kuinka välttämätöntä on tunnistaa ja ymmärtää eri rooleihin liittyviä ominaisuuksia. Vahvistavatko juuri tämän tyyppiset tutkimukset näiden eri roolien ominaisuuksien pysyvyyttä? Toisin sanoen, jos puhutaan esimerkiksi siitä, millainen kiusattu on ja millaisista asioista kiusatun tunnistaa, niin voidaan samalla myös pohtia, vahvistaako juuri tämä kiusatun lapsen ajatusta siitä, että hän on kiusattu. Sillä ilman näitä kiusatulle määriteltyjä ominaispiirteitä lapsi ei olisi välttämättä aiemmin kokenut olleensa kiusattu.

Tutkimuksissa kävi ilmi, kuinka tärkeässä osassa varhaiskasvattajien tietoisuus kiusaamisesta sekä lasten havainnointi varhaiskasvatuksen arjessa ovat kiusaamisen ehkäisyn kannalta. Ilman näitä kiusaamisen ehkäisyn toteutus ei tavoita parasta mahdollista lopputulosta, sillä havainnoinnin, tietoisuuden ja yhteistyön avulla voidaan luoda sellainen varhaiskasvatusympäristö, jossa lasten on turvallista toimia yhdessä vertaistensa kanssa ja aikuiset ovat läsnä auttamassa arjen eri tilanteissa. Lapset käyttävät yllättävän paljon kiusaamisen käsitettä ja se kuuluu myös osaksi lasten päivittäistä puhetta. Käsitteen käyttämisestä on siis turha rajoittaa, vaan tehokkaampaa on, jos ilmiöstä keskustellaan yhdessä niin lasten, vanhempien kuin koko varhaiskasvattajatiiminkin kesken (Repo, 2013, 48–49.). Näin voidaan löytää yhteinen ymmärrys sille, mitä kiusaaminen on ja miksi sitä tulee ehkäistä. Avoimella keskustelukultuurilla, lasten ajatusten kuuntelemisella sekä lämpimällä ilmapiirillä vaikutetaan siihen, että lasten on helpompi kertoa havaitsemastaan tai kokemastaan kiusaamisesta. Nämä asiat vaikuttavat myös siihen, että varhaiskasvattajien on helpompi huomata tilanteet, joissa kiusaamista mahdollisesti tapahtuu.

Havainnoinnin ja keskusteluiden tueksi tutkimuksissa mainittiin suunnitelmien laatiminen. Vaikka tutkijat totesivat, etteivät tarkat kiusaamisen ehkäisyn keinot ja mallit ole tarpeellisia varhaiskasvatusikäisten lasten parissa, voivat ne silti olla tukena varhaiskasvattajien suunnitelmissa kiusaamista vastaan. Kirjallisten suunnitelmien avulla varhaiskasvattajat pystyvät yhdessä pohtimaan kiusaamista sekä sitä, miten juuri heidän lapsiryhmässä kannattaa toimia sen ehkäisemiseksi. Tutkimuksessa tuli ilmi, että kiusaamista esiintyy vähemmän ja siihen osataan puuttua tehokkaammin niissä ryhmissä, joissa oli laadittu kiusaamista ehkäisevä suunnitelma. Voidaan siis todeta, että kiusaamisen ehkäisyn keinot ovat tehokkaita aina silloin, kun niissä on huomioitu lapsiryhmä yksilöllisesti sekä niitä on mietitty tarkasti yhdessä ryhmän aikuisten kanssa perehtyen samalla kiusaamisilmiön kokonaisuuteen. Tarkat yksityiskohtaiset esimerkit tai valmiit mallit voivat siis tukea kiusaamistilanteiden ymmärtämistä. Tästä esimerkkinä Alsakerin ja Valkanoverin (2012) tutkimuksessa esille tullut Be Prox-ohjelma, joka on tarkoitettu tukemaan juuri varhaiskasvatusikäisten lasten kanssa toimivia varhaiskasvattajia, jotta kiusaamisen ehkäisystä voitaisiin saada mahdollisimman tehokasta ja myös lapset saataisiin ymmärtämään, ettei kiusaamista suvaita missään nimessä. Kiusaamisen ehkäisyn yhtenä tärkeimmistä lähtökohdista on se, että varhaiskasvatustiimi löytää yhteisen näkemyksen, jonka kautta voidaan rakentaa eheä päiväkotiyhteisö, joka toimii tehokkaasti kiusaamista vastaan.

Tutkimusta tehdessäni huomasin, kuinka paljon kirjallisuudessa käytettiin sekä ehkäisyn, puuttumisen että ennaltaehkäisyn käsitteitä kiusaamisen yhteydessä. Käsitteiden moninaisuus toi osittain haastetta pohtiessani sitä, mitä käsitettä on tarkoituksenmukaista käyttää missäkin tilanteessa. Toisaalta kiusaamisen ehkäisy on kuitenkin niin tärkeä ja tiivis kokonaisuus, että on turha edes yrittää lähteä etsimään omia osa-alueita, vaan antaa niiden ennemminkin limittyä yhdeksi isoksi kokonaisuudeksi. Tietoisuuden lisäämisellä pystytään edesauttamaan sitä, että näiden käsitteiden ymmärrys voidaan nähdä laajempuna kokonaisuutena, jolloin kiusaamisen ehkäisyä voidaan toteuttaa suunnitelmallisesti osana päiväkodin arkea.

Viime aikoina on ollut paljon keskustelua siitä, kuinka päiväkotiryhmien lapsimäärät ovat paikoitellen melko suuria. On siis aiheellista pohtia, kuinka varhaiskasvattajilta vaadittu yksilöllinen kiusaamistilanteiden havainnointi ja seuranta voi olla mahdollista suurien lapsiryhmien kanssa. Toisaalta tämän toteutumiseen vaikuttaa yhteistyön ja ilmiön ymmärtämisen määrä, jolloin kiusaamiseen voidaan puuttua ennaltaehkäisevästi ja mahdollisimman

varhaisessa vaiheessa niin, että kiusaamisen mahdolliset seuraukset vältetään. Tulevaisuudessa olisi hyödyllistä tehdä lisätutkimusta juuri varhaiskasvatuskäisten lasten kiusaamisen seurauksista pidemmällä aikavälillä. Vaikka jo nykyisissä tutkimuksissa kävi ilmi, että kiusaaminen vaikuttaa muun muassa lapsen hyvinvointiin, osallisuuteen sekä turvallisuuden tunteeseen, mutta mielenkiintoista olisi selvittää, miten varhaiskasvatuksessa koettu kiusaaminen vaikuttaa lapseen esimerkiksi kymmenen vuoden kuluttua.

5 LÄHTEET

- Alsaker, F. & Valkanover, S. (2012). Alsaker, F. D., & Valkanover, S. (2012). The Bernese program against victimization in kindergarten and elementary school. *New Directions for Student Leadership*, 2012(133), 15–28.
- Cantell, H. (2010). *Ratkaiseva vuorovaikutus. Kasvatuksellisia kohtaamisia lasten kanssa*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Canty, J., Stubbe, M., Steers, D., & Collings, S. (2016). The Trouble with Bullying—Deconstructing the Conventional Definition of Bullying for a Child-centred Investigation into Children's Use of Social Media. *Children & Society*, 30(1), 48–58.
- Demaray, M. K. (2016). Bullying participant behaviors questionnaire (BPBQ): Establishing a reliable and valid measure. *Journal of School Violence*, 15(2), 158–188.
- Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet. (2014). Tampere: Opetushallitus.
- Hamarus, P. (2006). *Koulukiusaaminen ilmiönä. Yläkoulun oppilaiden kokemuksia kiusaamisesta*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Hamarus, P. (2008). *Koulukiusaaminen. Huomaa, puutu, ehkäise*. Helsinki: Kirjapaja.
- Hamarus, P. (2012). *Haukku haavan tekee. Puututaan yhdessä kiusaamiseen*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Höistad, G. (2003). *Irti kiusaamisen kierteestä: Opas kouluille ja kasvattajille*. Helsinki: Kirjapaja.

- Järvinen, M., Laine, A. & Hellman-Suominen, K. (2009). *Varhaiskasvatusta ammattitaidolla*. Helsinki: Kirjapaja.
- Kirves, L. & Sajaniemi, N. (2012). Bullying in early educational settings. *Early Child Development and Care*, 182(3-4), 383-400.
- Kirves, L. & Stoor-Grenner, M. (2010). *Kiusaamisen ehkäisy varhaiskasvatuksessa. Kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelman laatiminen*. Helsinki: Mannerheimin lastensuojeluliitto & Folkhälsan.
- Kirves, L. & Stoor-Grenner, M. (2010). *Kiusaavatko pienetkin lapset?* Helsinki: Mannerheimin lastensuojeluliitto & Folkhälsan.
- Laine, K. (2002). Vertaisryhmä ja syrjäytyminen. Teoksessa Laine, K. & Neitola, M. (toim.) *Lasten syrjäytyminen päiväkodin vertaisryhmästä*. (13–37). Turku: Suomen kasvatustieteellinen seura.
- Nickerson, A. B. (2014). Empathetic responsiveness, group norms, and prosocial affiliations in bullying roles. *School Psychology Quarterly*, 29(1), 99–109.
- Olweus, D. (1992). *Kiusaaminen koulussa*. Helsinki: Otava.
- Oulun kaupungin varhaiskasvatussuunnitelma (2013–2015).
- Perren, S. (2006). Social behavior and peer relationships of victims, bully-victims, and bullies in kindergarten. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 47(1), 45–57.

- Pörhölä, M. (2008). Koulukiusaaminen nuoren hyvinvointia uhkaavana tekijänä – Miten käy kiusaajan ja kiusatun vertaissuhteille? Teoksessa: Autio, M., Eräranta, K. & Myllyniemi, S. (toim.) *Polarisoituva nuoruus?* (94–104). Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, Nuorisotutkimusseura & Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus.
- Repo, L. (2013). *Pienet lapset ja kiusaamisen ehkäisy*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Repo, L. (2015). Bullying and its prevention in early childhood education. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Repo, L. & Sajaniemi, N. (2015). Prevention of Bullying in Early Educational Settings: Pedagogical and Organisational Factors Related to Bullying. *European Early Childhood Education Research Journal*, 23(4), 461–475.
- Salminen, A. (2011). *Mikä kirjallisuuskatsaus? Johdatus kirjallisuuskatsauksen tyypeihin ja hallintotieteellisiin sovelluksiin*. Vaasa: Vaasan yliopisto.
- Salmivalli, C., Lagerspetz, K., Björkqvist, K., Österman, K. & Kaukiainen, A. (1996). Bullying as a group process: Participant roles and their relations to social status within the group. *Aggressive Behavior*, 22(1), 1–15.
- Salmivalli, C. (1998). *Koulukiusaaminen ryhmäilmionä*. Helsinki: Gaudeamus.
- Salmivalli, C. (2005). *Kaverien kanssa. Vertaissuhteet ja sosiaalinen kehitys*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Salmivalli, C. (2010). *Koulukiusaamiseen puuttuminen. Kohti tehokkaita toimintamalleja*. (2., uud. p.). Jyväskylä: PS-kustannus.

Sutton, J. & Smith, P. K. (1999). Bullying as a group process: An adaptation of the participant role approach. *Aggressive Behavior*, 25(2), 97–111.

Tuomi, J. (2007). *Tutki ja lue. Johdatus tieteellisen tekstin ymmärtämiseen*. Helsinki: Tammi.

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. (2009). *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. (6., uud. p.). Helsinki: Tammi.

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2016. Tampere: Opetushallitus.

Varhaiskasvatuslaki. 19.1.1973/36. Finlex

Vlachou, M., Andreou, E., Botsoglou, K., & Didaskalou, E. (2011). Bully/Victim Problems among Preschool Children: A Review of Current Research Evidence. *Educational Psychology Review*, 23(3), 329–358.

YK (1989/2010). YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista. Verkkojulkaisu: https://unicef.studio.crasman.fi/pub/public/pdf/LOS_A5fi.pdf. Luettu: 3.3.2017.